

2.1. ОБЛАСТ ЗАШТИТЕ ПРАВА ЛИЦА ЛИШЕНИХ СЛОБОДЕ

2.1.1. Опис проблема у специјалистичкој области са аспекта надлежности Заштитника грађана

Током 2011. године Заштитник грађана је у поступцима по притужбама и сопственој иницијативи контролисао поштовање права лица лишених слободе, односно законитост и правилност рада установа у којима се налазе лица лишена слободе: полицијских управа/станица, завода за извршење кривичних санкција, психијатријских болница/ одељења, установа социјалне заштите стационарног типа и прихватилишта за странце. Осим тога, Заштитник грађана је континуирано обављао мониторинг посете напред наведеним установама у циљу спречавања мучења и других облика суровог, нечовечног поступања и кажњавања у односу на лица лишена слободе, као и ради унапређења положаја лица лишених слободе у складу са важећим прописима и стандардима. Посебна пажња је посвећена истраживању појаве тортуре, испитивању материјалних услова и третмана лица лишених слободе, њихове здравствене заштите и социјалне подршке.

Заштитник грађана је става да у Републици Србији у установама у којима су смештена лица лишена слободе не постоји тортура као системска појава, али да су ипак присутни појединачни случајеви мучења и злостављања као и других облика незаконитог или неправилног поступања службених лица и других лица која се о њима старају. Осим тога, лоши материјални услови, неодговарајући третман, и недостаци у здравственој заштити и одсуство социјалне подршке лицима лишеним слободе у свом континуитету могу довести до поступања које добија карактер нечовечног или понижавајућег поступања.

Недостаци у области права лица лишених слободе у одређеној мери су последица како недостатака прописа, тако и недостатака постојећих прописа, као и негативних тенденција у пракси рада државних органа. У погледу права лица смештених у установама за извршење кривичних санкција недостатак је подзаконских прописа који нису донети у законом предвиђеном року. У погледу права особа са менталним потешкоћама проблем је у томе што у Србији не постоји Закон о заштити менталног здравља, односно закон којим била регулисан здравствена и правна заштита тих лица, као и њихово задржавање у психијатријским болницама и њихово збрињавање у локалној заједници по отпусту. По питању права особа смештених у гломазним установама социјалне заштите стационарног типа проблем је у њиховом задржавању у тим установама из разлога непостојања услова за њихово социјално збрињавање у локалној заједници. Посебно су запажени негативни ефекти лишавања пословне способности које прераста у средство за лишавање слободе смештањем у психијатријске болнице и социјалне установе по основу сагласности за лечење или смештај коју у име тих особа дају њихови стараоци.

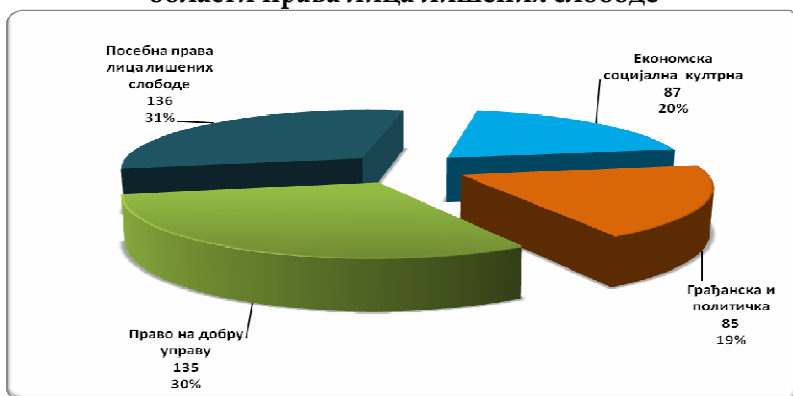
Србији у наредном периоду предстоји суштинско суочавање са проблемом положаја и заштитом права лица лишених слободе, односно прихватање и спровођење стандарда који налажу да ограничења права лица лишених слободе треба да буду минимална, неопходна и сразмерна легитимном циљу.

2.1.2. Статистика притужби грађана у области заштите права лица лишених слободе

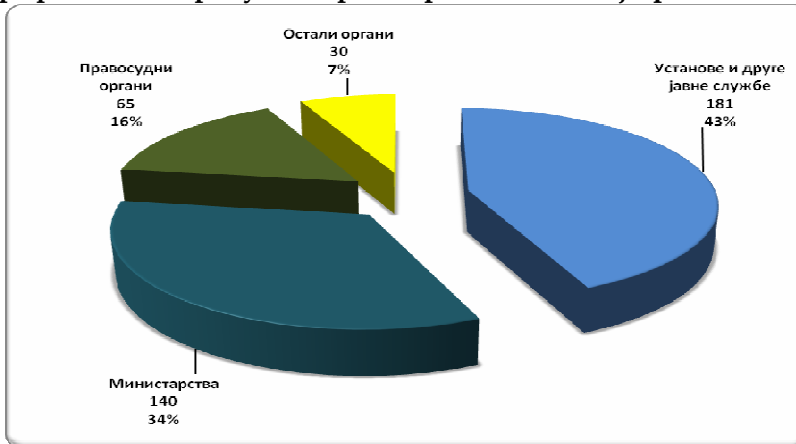
Заштитник грађана је током 2011. године поступао у 384 притужбе у области заштите права лица лишених слободе, и то по 357 писаних притужби упућених од стране грађана а у 27 случајева је покренуо поступак по сопственој иницијативи. Број примљених притужби у 2011. години је повећан за око 106% у односу на претходну годину.

Од 384 притужбе из 2011. године из области права лица лишених слободе, окончан је рад на 232 притужбе (60%) а и даље су у току 152 поступка (40%). Највећи број притужби односило се на рад установа у области извршења кривичних санкција и полицију.¹

Графикон 2. Повређена права, број и проценат у односу на број притужби у области права лица лишених слободе

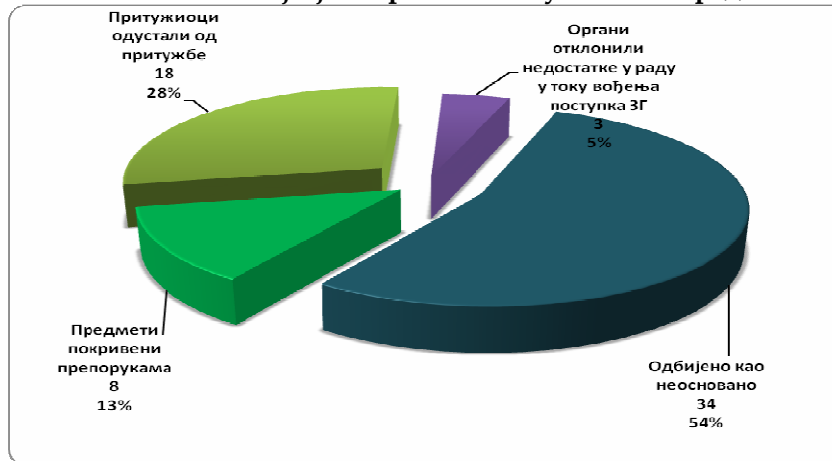
Графикон 3. - Притужбе према органима на чији рад се односе

Заштитник грађана је покренуо 68 поступака контроле рада органа управе и обавио 53 контролне и превентивне посете органима, углавном у односу на заводе за извршење кривичних санкција и полицију. Код притужби у којима је покренуо поступке завршено је поступање у 63 предмета.

¹ Притужбе су се односиле на неодговарајућу здравствену заштиту, лоше смештајне услове, хигијену и исхрану, право на боравак на свежем ваздуху, разврставање, премештаје, право на обавештавање и правну помоћ, неправилно вођење поступка и неосновано лишење слободе и др. Током 2011. године је у 32 притужбе указано на појаву тортуре и других облика злостављања и нечовечног и нехуманог поступања или кажњавања, што представља значајно повећање у односу на претходне године и др.

Графикон 4. – Начин на који је завршено поступање по предметима у 2011.

У току 2011. године у области лица лишених слободе одбачено је 169 притужби из 2011. године, тј. поводом ових притужби су притужњаци обавештени дописима о законских разлозима због којих се по њиховим притужбама не могу водити поступци контроле рада органа управе: услед неискоришћених правних средстава (73), ненадлежности Заштитника грађана (57), неуредне притужбе (19), неблаговремено поднете притужбе (13), анонимне притужбе (5) и притужбе поднете од неовлашћеног лица (2). Такође, окончан је рад и у 43 притужбе из ранијих година, чије је поступање завршено на следећи начин: неенадлежност Заштитника грађана (13), неоснована притужба (18), донете препоруке (6), органи отклонили недостатке (3) и одустанак (3).

2.1.3. Остварени резултати у 2011. години у области заштите права лица лишених слободе

Заштитник грађана је током 2011. године обавио 53 надзора над радом и превентивних посета установама и којима су смештена лица лишена слободе.² Током посета установама у којима су смештена лица лишена слободе, службена лица су у потпуности сарађивали са Заштитником грађана и омогућили му несметан рад, приступ свим просторијама, посебно оним у којима се налазе лица лишена слободе, ненадзиране разговоре са тим лицима, као и са свим запосленима. Сви тражени подаци су стављени на располагање.

Заштитник грађана је током 2011. године упутио укупно 24 препоруке, као и преко 70 предлога мера за отклањање пропуста у раду.³ Органи управе пут којих је

² Окружни затвор Београд, Окружни затвор у Крушевцу, Окружни затвор у Краљеву, Окружни затвор у Смедереву, Окружни затвор у Новом Пазару, Васпитно поправни дом за малолетнике Крушевац, Полицијска управа Крагујевац, Полицијска управа Нови Пазар, Окружни затвор Београд - посебно одељење за организовани криминал и ратне злочине, Специјална психијатријска болница "Др Лаза Лазаревић", Београд, Специјална психијатријска болница Ковин, Специјална психијатријска болница "др Лаза Лазаревић - одељење Падинска скела", "Мале Пчелице" - Крагујевац, Полицијска станица Пирот, Окружни затвор у Ужицу, Полицијска станица Димитровград, Полицијска управа Ужице, Казнено-поправни завод Ниш, Казнено-поправни завод Ниш, притворска јединица Пирот, Казнено-поправни завод Сомбор, Окружни затвор у Суботици, Окружни затвор у Лесковцу, Казнено-поправни завод Сремска Митровица, Казнено-поправни завод Ћуприја, Окружни затвор у Врању, Окружни затвор у Новом Саду

³ Управи за извршење кривичних санкција у саставу Министарства правде, Министарству унутрашњих послова, Полицијској станици Смедерево, Казнено-поправном заводу у Пожаревцу – Забела, Казнено-поправном заводу у Нишу, Казнено-поправном заводу у Ћуприји, Казнено-поправном заводу у Сомбору, Окружном затвору у Београду, Окружном затвору у Новом Саду, Окружном затвору у

Заштитник грађана покренуо поступак контроле законитости и правилности рада, остваривали су законом прописану сарадњу. Препоруке и предлози мера упућени органима управе за отклањање недостатака у области права лица лишених слободe су већином системског карактера, тако да се односе на већи број случајева, односно притужби упућених Заштитнику грађана. Органи управе којима су упућене препоруке благовремено су обавештавали Заштитника грађана да су предузели, односно да предузимају све неопходне активности и мере у циљу поступања по препорукама. Заштитник грађана ће у наредном периоду посветити посебну пажњу поступању органа по упућеним препорукама.

Следи приказ основних запажања о поштовању права лица лишених слободe и остварених резултата рада Заштитника грађана:

Полицијско задржавање

На основу запажања током посета Полицијским управама/станицама у Србији Заштитник грађана је утврдио битне недостатке смештајних капацитета за полицијско задржавање. У препорукама⁴, извештајима надлежним органима⁵ и бројним саопшењима за јавност, указано је на неопходност унапређења услова за полицијско задржавање. Недостаци смештајних капацитета су констатовани и у извештајима Европског комитета за спречавање мучења⁶. Надлежни полицијски органи не споре утврђене недостатке, нити неопходност стварања адекватних смештајних услова, али указују да за наведено нису обезбеђена потребна материјална средства.

Посебне просторије за полицијско задржавање не постоје у великом броју полицијских станица. Лица лишена слободe задржавају се по канцеларијама, или се на основу Правилника о полицијским овлашћењима⁷, по налогу јавног тужиоца, смештају у притворске јединице затвора⁸. Заштитник грађана је става да одмах треба прекинути са праксом вишечасовног, посебно целодневног полицијског задржавања лица у канцеларијским и другим ненаменским и безусловним просторијама. Задржавање лица у канцеларијама полицијских станица потпуно је неодговарајуће ако траје више од неколико сати⁹. Смештање лица којима је одређено полицијско задржавање у притворским јединицама затвора оправдава се тиме што су тамо бољи смештајни услови. Спровод и смештање задржаних лица у притворским јединицама затвора полицији ствара бројне како организационе, тако и безбедносне проблеме. Осим тога наведено додатно оптерећује постојеће пренасељене капацитете притворских јединица у затворима и отежава рад недовољног броја затворских службеника¹⁰.

У појединим полицијским станицама постоје посебне просторије за полицијско задржавање, али оне, у већој или мањој мери, не испуњавају минималне стандарде. Смештање у таквим просторијама може се окарактерисати као понижавајуће поступање, у појединим случајевима и као злостављање. На основу обављених посета

Зрењанину, Окружном затвору у Шапцу, Окружном затвору у Панчеву, Окружном затвору у Суботици, Окружном затвору у Новом Пазару, Окружном затвору у Лесковцу и Окружном затвору у Прокупљу.

⁴ Заштитник грађана, Препорука 12 - 2619/ 10;

⁵ Годишњи извештај Заштитника грађана (2009), стр. 101; (2010), стр. 66;

⁶ СРТ, Report to Serbia (2004), 42; исто СРТ, Report to Serbia (2007), 35, 36; СРТ, Prel.Report to Serbia (2011);

⁷ Службени гласник РС, бр. 54/06;

⁸ Заштитник грађана, Извештај о посети ПУ Сомбор; ПУ Нови Пазар; ПС Бујановац; ПС Прешево;

⁹ СРТ, Report to Serbia (2007), 35; у смислу СРТ, Second General Report (1991), 43.

¹⁰ Заштитник грађана, Извештај о посети ОЗ Нови Пазар; ОЗ Врање;

полицијским станицама, бројне недостатке просторија за полицијско задржавање су утврдили Заштитник грађана¹¹ и Европски комитет за спречавање тортуре¹², те упутили препоруке да се просторије за полицијско задржавање прилагоде важећим стандардима¹³.

Надлежни органи у Републици Србији морају без одлагања да предузму ефикасне мере и активности у циљу стварања смештајних услова за полицијско задржавање у полицијским станицама у Србији у складу са важећим стандардима. Просторије за полицијско задржавање морају бити довољно простране. Морају имати најмање 6 квадратних метара ако су намењене за смештај једног лица, односно најмање 4 квадратна метра по особи ако су намењене за смештај више лица¹⁴. Размак између зидова просторије мора бити најмање 2 метра, висина од пода до плафона најмање 2,5 метра, а уколико су мањих димензија могу се користити само ако боравак у њима не траје дуже од неколико сати¹⁵. Просторије морају бити суве и проветрене, мора да постоји доток свежег ваздуха, као и да су осветљене како природним, тако и вештачким светлом, загрејане у складу са климатским приликама, опремљене креветом, душеком и довољним бројем ћебади, са текућом водом за пиће и санитарним уређајима, са алармом/дугметом за позивање страже, са простором за време на свежем ваздуху, са контролом путем видео-надзора и без елемената који у редовном току ствари могу послужити за самоповређивање задржаног лица¹⁶.

Поступајући по притужбама грађана и током непосредног надзора над радом полиције и њеном односу према ухапшеним и лицима у полицијском задржавању, Заштитник грађана није утврдио значајније пропусте који се односе на остваривање права на браниоца, употребу матерњег језика, телефонски позив породици, здравствени преглед, као и на предају надлежном суду најкасније у року од 48 сати од лишавања слободе.

Иако није уочио тортуру као системско поступање, Заштитник грађана је утврдио поједине случајеве мучења и понижавајућег поступања, као и других облика незаконитог или неправилног поступања полицијских службеника.

ТОРТУРА ТОКОМ ПОЛИЦИЈСКОГ ЗАДРЖАВАЊА

Заштитник грађана је примио притужбу у којој је притужилац, лице лишено слободе, навео да је физички и психички злостављан од стране полицијских службеника ПУ Смедерево. Указао је да су му телесне повреде нанете приликом лишавања слободе, а потом и у ПУ Смедерево, у коју је одведен непосредно након лишавања слободе. Такође је навео да је истог дана са видним телесним повредама примљен у притворску јединицу Окружног затвора у Смедереву. У спроведеном поступку Заштитник грађана је утврдио да је ПУ Смедерево повредила право притужиоца на физички и психички интегритет, човечно поступање и уважавање достојанства његове личности, јер су му у периоду од његовог хапшења до спровођења у притворску

¹¹ Заштитник грађана, Извештај о посети ПС Чукарица, ПС Савски Венац, ПС Нови Београд, ПС Рума и ПУ Крагујевац;

¹² CPT, Report to Serbia (2011) - прелиминарни

¹³ Заштитник грађана, Препорука 12 - 2619/ 10; CPT, Report to Serbia (2007), стр. 36.

¹⁴ CPT, Report to Serbia (2007), стр. 36.

¹⁵ CPT, Second General Report (1991), стр. 43.

¹⁶ Заштитник грађана, Препорука 12 - 2619/ 10; у том смислу и CPT, Serbia (2007), стр.36.

јединицу Окружног затвора у Смедереву нанете телесне повреде. Осим тога, утврђено је да су нетачно приказане чињенице о настанку телесних повреда, о садржини изјава полицијских службеника, као и о лекарским налазима. Заштитник грађана је ПУ Смедерево упутио препоруку да се извини притужиоцу, као и да утврди појединачне пропусте начињене при сачињавању документације о телесним повредама притужиоца нанетим у периоду од његовог хапшења до спровођења у притворску јединицу Окружног затвора у Смедереву, као и да у будућем раду води уредну документацију о настанку телесних повреда¹⁷.

ПРЕКОРАЧЕЊЕ ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА И НЕОСНОВАНО И ПРИНУДНО ЛИШАВАЊЕ СЛОБОДЕ ГРАЂАНА

У притужби удружења грађана ИМ наводи се да су полицијски службеници ПС Стари град, ПУ за град Београд, лишили слободе деветоро њихових чланова током ноћи између 31. марта и 1. априла 2010. године, поводом исписивања поруке посланицима на тротоару испред Народне скупштине. Указано је да су без објашњења лишени слободе и спроведени у полицијску станицу у којој је са њима обављен разговор у сврху прикупљања обавештења од грађана. У спроведеном поступку је утврђено да је дежурни тужилац Првог основног јавног тужилаштва у Београду наложио полицијским службеницима ПС Стари град да се од активиста ИМ узму изјаве у форми обавештења прикупљених од грађана, а да су они супротно овом налогу, лишени слободе испред Народне скупштине и принудно доведени у ПС Стари град, иако се није радило о лицима која је требало довести ради утврђивања идентитета, нити су то била лица за којим је расписана потерница или лица које је требало задржати по чл. 53. и 54. Закона о полицији. Заштитник грађана је става да је ПС Стари град начинила пропуст у начину примене полицијских овлашћења, јер је наведена лица принудно довела до службених просторија ради прикупљања обавештења од грађана. ПС Стари град је упућена препорука да овлашћена службена лица у будућем раду принудно не доводе грађане које усмено позивају у службене просторије ради прикупљања обавештења, да им увек саопште разлог позивања, као и да их полицијским возилом превозе до службених просторија искључиво уз њихову сагласност. Осим тога, упућена је препорука да се ПС Стари град извини наведеним лицима¹⁸.

Притвор

Актуелна реформа правосућа током 2011. године није довела до ефикаснијег рада судова у тзв. притворским предметима. Присутно је мишљење да се мере притвора олако изричу и да су непримерено дугог трајања. Заштитник грађана поново истиче да околности које прате извршење мере притвора често представљају својеврсну казну пре осуде¹⁹.

Притворске јединице у затворима у Србији су недовољне за смештај постојећег броја притвореника у складу са важећим прописима и стандардима. У притвору је око 3000 лица, а капацитет притворских јединица је за мање од 2000 лица. Законом је прописно да просторије у којима су притвореници смештени морају бити толико

¹⁷ Препорука Заштитника грађана 12-1782/10

¹⁸ Препорука Заштитника грађана 17-730/10

¹⁹ Годишњи извештај Заштитника грађана (2010), стр. 67;

простране да на сваког притвореника дође најмање осам кубних метара и четири квадратна метра простора, што у условима енормне пренасељености притворских јединица није могуће остварити. Постоје случајеви да је десетак притвореника смештено у притворској просторији површине 25 m², или тројица у просторији од 8 m², или двојица у просторији од 5 m², што значи да на једног притвореника долази око 2,5 m², односно значајно мање од законом предвиђеног минимума²⁰. Очигледно је да постојеће смештајне капацитете притворских јединица треба проширити за око 5000 m².

Законом је прописано и да сваки осуђени има право на засебан лежај. Међутим, током посета, затечени су притвореници који немају свој кревет, већ спавају на душецима – тзв. коцкама, које се пре спавања постављају на под спаваоница. Осим тога, присутна појава кревета постављених на три спрата обесмишљава идеју о засебном лежају.

Иако је Законом прописано да притвореници имају право на смештај који одговара савременим хигијенским условима и месним климатским приликама, да просторије у којима су смештени притвореници морају бити чисте, суве и загрејане, опремљене примереним санитарним уређајима и средствима за личну хигијену, просторије у којима су смештени притвореници углавном не испуњавају напред наведене услове. Просторије су већином руиниране, углавном неокречене, загрејаност великог броја просторија је незадовољавајућа, приметна је влага (као последица лоше изолације, односно лоших водоводних инсталација), уочљива је честа појава да у мокрим чворовима вода стално цури из славина и испирача WC-а па се у просторијама осећа мемла.

Законом је прописано да просторије у којима су смештени притвореници морају бити проветрене и довољно осветљене, како природним, тако и вештачким светлом који омогућује читање и рад без сметњи за вид. Међутим, у многима не постоји непосредан доток свежег ваздуха и природне светлости. То је пре свега случај са притворском јединицом у Окружном затвору у Београду у којој је просечно смештено око 1300 притвореника (око 50% укупног броја притвореника у Србији), у којој притворске просторије уопште немају прозоре, а свеж ваздух и природно светло искључиво допиру кроз решетке из заједничког ходника.

Иако по важећим прописима притвореници имају право да сваког дана изван затворених просторија проводе најмање два сата, уобичајено је да им се наведено омогућује испод сат времена дневно. Постојећа шеталишта углавном немају адекватне надстрешнице, подобне за заштиту од атмосферских падавина.

Посебна пажња посвећена је положају притвореница. Наиме, честа је ситуација да је у притворској јединици затвора само једна жена, или ако их је више да сходно налогу суда, у интересу поступка, морају бити раздвојене, па су током извршења мере притвора практично у усамљењу, односно изолацији. Наведено знатно отежава њихов положај.

Неспорно је да су бројни аспекти смештајних услова притвореника у Србији у великој мери непримерени, противни позитивним прописима и међународним стандардима, што може представљати нечовечно и понижавајуће поступање.

Затвор

---

²⁰ Заштитник грађана, Извештај о посети КПЗ Ниш, ОЗ Панчево, ОЗ Нови Сад

Поступајући по притужбама и на основу мониторинг посета обављених у 2011. години Заштитник грађана је утврдио бројне пропусте у раду, односно недостатке смештајних капацитета и других животних услова у затворима.

Наиме, у 29 завода за извршење кривичних санкција у Србији смештају се осуђена и прекршајно кажњена лица на извршењу казне затвора, лица којима је изречена казна малолетничког затвора, мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, обавезног лечења наркомана, обавезног лечења алкохоличара, васпитна мера упућивања у васпитно поправни дом, као и притвореници. У последњих десет година број тих лица је удвостручен, између осталог, као резултат оштрије казнене политике и интензивније примене мере притвора. Упркос томе, изостала је пропорционална изградња потребних смештајних капацитета. Процена је да је тренутно капацитет свих завода за извршење кривичних санкција у Србији око 7.500 лица. Током 2011. године је било просечно смештено између 11.000 и 11.500 лица, што указује да недостаје смештајни простор за око 4.000 лица. Заштитник грађана изражава задовољство што је крајем 2011. године пуштен у рад новоизграђени КПЗ Београд у Падинској скели, капацитета за око 450 осуђених. Међутим, сходно важећим прописима и стандардима који прописују да је у спаваоници по особи потребно најмање четири квадратна метра, у Србији је неопходно још проширити затворске капацитете за око 20.000 квадратних метара.

Проблем постојећих затворских капацитета је, пре свега, у томе што су поједини грађени почетком прошлог века, многи су у централним деловима градова и неприлагодљиви важећим стандардима. Велики број спаваоница је руиниран, мокри чворови су влажни²¹, у појединим не постоји непосредан доток ваздуха нити природне светлости, већ допире кроз заједнички ходник, а вештачко осветљење је углавном недовољно. Великом броју лица лишених слободе се не омогућује довољно времена на свежем ваздуху, боравак напољу често траје пола сата дневно, иако прописи као минимум захтевају два сата. То је пре свега последица недостатка адекватног простора за шетњу. Постојећа шеталишта за осуђене углавном немају адекватне надстрешнице, подобне за заштиту од атмосферских падавина²².

Заштитник грађана је посебно забринут због недовољног индивидуалног и колективног третманског рада васпитача са осуђеним лицима. Осим тога, из разговора са васпитачима и руководиоцима затвора, стиче се утисак да је по постојећем систему разврставања непримерено рестриктивна могућност да осуђени својим добрим понашањем пређу у повољнију васпитну групу. Правило да осуђени током извршења казне по постојећој методологији разврставања отежано прелази у повољнију васпитну групу, доводи до последице да се уобичајено да осуђени из затвореног одељења отпшта из затвора. У том смислу, проблем система извршења кривичних санкција представља и то што у затворима не постоје посебна отпусна одељења.

Социјална подршка лицима лишеним слободе готово да не постоји, њихов положај је додатно оптерећен недовољним пружањем социјалне подршке породицама лица лишених слободе а нарочито деци. Програми који се сачињавају ради пружања социјалне подршке помоћи осуђенима након отпуштања су паушални, осуђени је након отпуштања препуштен је сам себи, што појачава опасност да ће, као лице које

---

²¹ Препорука Заштитника грађана 12-3675/11, 12-3666/11, 12-3694/11

²² Препорука Заштитника грађана 12-2612/10,

није адекватно прилагођено животу ван затворских услова, у најкраћем року поново учинити кривично дело.

Пажњу треба посветити и лицима лишеним слободe који су посебно осетљиве особе. Особе са инвалидитетом углавном немају смештај који одговара њиховим потребама. У појединим затворима просторије и мокри чворови нису прилагођени, недостају рампе, врата су преуска за пролаз колица²³. Углавном није јасно утврђена асистенција тим лицима.

Заштитник грађана је током 2011. године посветио посебну пажњу на појаву тортуре и других облика суровог, нечовечног поступања и кажњавања у односу на лица лишена слободe. Закључак је да у затворима у Србији не постоји тортура као системска појава, али да су ипак присутни појединачни случајеви мучења и злостављања.

Наиме поводом низа информација о системској тортури у VII павиљону Казнено – поправног завода у Пожаревцу – Забели, Заштитник грађана је 5. децембра 2011. године обавио пилот посету том павиљону. У саставу тима, који је предводио заменик заштитника грађана за заштиту права лица лишених слободe, били су запослени у Стручној служби Заштитника грађана, један психијатар и два лекара форензичара, као и представник удружења Хелсиншки одбор у Србији. Посета није била претходно најављена, а по доласку у VII павиљон затворским службеницима је речено да никог не изводе из павиљона, као и да не улазе у ћелије без присуства чланова мониторинг тима. Чланови тима, подељени у три групе, су обишли свих 90 ћелија, као и све остале просторије у павиљону. Лекари чланови тима су обавили кратке ненадзиране интервјуе са свих 240 затвореника понаособ у циљу прибављања информација да ли су исти у протеклих шест месеци били изложени тортури или било ком облику злостављања. Затвореници који су тврдили да су им нанете телесне повреде су на лицу места прегледани од стране лекара форензичара, а њихове повреде су фотографисане.

Заштитник грађана је сходно утврђеном стању, Казнено – поправном заводу у Пожаревцу – Забели упутио неколико препорука за отклањање утврђених недостатака у раду, између осталог и то да се у сутерену VII павиљона постави видео надзор и да се постави осветљење у ходнику²⁴, као и да затворски лекари једном месечно обиђу све осуђене који су ту смештени²⁵.

ФИЗИЧКО И ПСИХИЧКО ЗЛОСТАВЉАЊЕ ЗАТВОРЕНИКА

Пример: Након напред описане посете Заштитнику грађана се притужбом обратио осуђеник који је навео да је у VII павиљону Казнено – поправног завода Пожаревац – Забела изложен противправним радњама од стране службених лица. Заштитник грађана је 27. децембра 2011. године посетио притужиоца, којом приликом је утврдио да је 24. децембра 2011. године задобио већи број телесних повреда, а да врста и начин повређивања несумњиво упућују на закључак да је приликом nanoшења телесних повреда коришћена гумена палица, те да су телесне повреде нанете од стране припадника службе за обезбеђење.

По мишљењу Заштитника грађана наведено представља акт тортуре, који је довео до повреде психичког и физичког интегритета притужиоца, а околност да телесне повреде нанете нису евидентиране у службеним евиденцијама, нити да је о

²³ Препорука Заштитника грађана 12-2615/10

²⁴ Препорука Заштитника грађана 12-3693/11

²⁵ Препорука Заштитника грађана 12-3670/11

њима обавештен управник завода, представља незаконито и неправилно поступање. Осим тога, тиме што након повређивања притужилац није одведен на преглед код лекара, поверљено је његово право на здравствену заштиту.

Заштитник грађана је упутио препоруку Казнено – поправном заводу Пожаревац - Забела, да предузме све расположиве мере у циљу утврђења одговорности службених лица завода за насиље примењено према притужиоцу, за пропуштање евидентирања нанетих телесних повреда и пропуштање обавештавања управника завода, као и за пропуштање што притужилац није одведен на преглед код лекара²⁶.

Заштитник грађана је током 2011. године посветио значајну пажњу пружању здравствене заштите у затворима, на коју се односи највећи број притужби. Уочено је да су лекарски прегледи по пријему у затвор површни, да не постоје јединствени протоколи и да се разликују од затвора до затвора. У највећем броју затвора се не обављају редовни лекарски прегледи осуђених у интервалима краћим од три месеца. У великом броју затвора не постоје болесничке собе²⁷, а у појединим су просторије амбуланти потпуно неодговарајуће, негде и пролазне просторије²⁸. У многим заводима је присуство лекара сведено на недовољних два сата дневно, с тим да током викенда и празника лекара у заводу уопште нема. Уобичајено је да терапије дели немедицинско особље. Присутна је појава да немедицинско особље присуствује лекарским прегледима и када то не захтева здравствени радник, чиме се повређује приватност осуђених и право на тајност података о њиховом здравственом стању²⁹.

Констатовано је да је у појединим затворима, нарочито у смештају под појачаним надзором, знатно отежан приступ осуђених лекару. Ове тешкоће, пре свега, настају због специфичности начина извршења казне, као и чињенице да су нпр. у VII павиљону Казнено - поправног завода у Пожаревацу – Забела, осуђени по 23 часа у току дана затворени у просторијама – спаваоницама и њихов контакт са припадницима затворских служби је сведен на најмању могућу меру, што има за последицу и отежан контакт са лекаром. Заштитник грађана је упутио препоруку Казнено - поправном заводу Пожаревац – Забела да затворски лекар један пут у току месеца обиђе сва лица лишена слободе која се налазе у VII павиљону, да том приликом уђе у сваку просторију – спаваоницу и да у разговору са лицима лишеним слободе утврди потребу за лекарским прегледом³⁰.

Заштитник грађана је током посета затворима утврдио да је у појединим затворима смештен одређен број осуђених са тешким менталим поремећајима³¹ (оболели од хроничног психотоничног менталног поремећаја из групе Ф20 - Ф29 Светске здравствене организације), а у којима не постоје одговарајући услови за њихов третман и лечење. Њихово смештање у редовном режиму извршења казне затвора подразумева немогућност да буду задовољене њихове основне потребе у погледу адекватног лечења, што може довести до погоршања њиховог здравственог стања. Осим тога, њихово психичко стање их уједно чини посебно рањивима, односно ствара ризик да буду подложни злоупотреби и малтретирању. Ради отклањања ових неправилности Заштитник грађана је Управама за извршење кривичних санкција упутио препоруку да се осуђени са тим поремећајима без

²⁶ Препорука Заштитника грађана 12-3630/11

²⁷ Препорука Заштитника грађана 12-2614/10

²⁸ Извештај ОЗ Панчево; Разлози препоруке Заштитника грађана 12-3695/11

²⁹ Препорука Заштитника грађана 12-3695/11

³⁰ Препорука Заштитника грађана 12-3670/11

³¹ (оболели од хроничног психотоничног менталног поремећаја из групе Ф20 - Ф29 С30)

одлагања упуте у Специјалну затворску болницу или у другу одговарајућу здравствену установу³².

Стационарне социјалне и психијатријске установе

Заштитник грађана је током 2011. године започео континуирани процес мониторинга психијатријских болница и установа социјалне заштите стационарног типа. Тим за посете, кога поред правника чине психијатри, лекари форензичари и психолози, обишао је Специјалну болницу за психијатријске болести „Др Лаза Лазаревић“ у Београду, издвојено одељење те болнице у Падинској Скели, Специјалну болницу за психијатријске болести Ковин и „Мале пчелице“ у Крагујевцу. Уочен је низ системских недостатака. Заштитник грађана ће у поступцима даље контроле законитости и правилности рада тих установа, као и путем сарадње са надлежним органима, указати на утврђене недостатке у раду и препоручити начин њиховог отклањања, а посебно системско регулисање ове области.

Заштитник грађана је става да без даљег одлагања треба донети закон којим ће се уредити заштита менталног здравља, лечење и положај особа са менталним поремећајима. У недостатку тог системског закона проблем представља и неусклађеност прописа³³ који регулишу смештање душевно оболелих особа на лечење без њихове сагласности, те их је у наредном периоду потребно ускладити и на тај начин отклонити нејасноће које изазивају у њиховој примени. Осим тога, важећи прописи с једне стране омогућују да се душевно оболела особа, на основу одлуке психијатара и пријаве суду, без одлуке суда присилно задржи 33 дана на лечењу у психијатријској болници, а с друге стране и уобичајену праксу да судија у поступку уопште не саслуша, чак и не види особу о чијем присилном смештању одлучује. За разлику од душевно оболелих особа, по важећим прописима лице коме је одређено полицијско задржавање мора без одлагања, а најкасније у року од 48 часова, бити предато надлежном суду, у противном се пушта на слободу. Наведена дискриминација душевно оболелих особа у односу на потенцијалне учиниоце кривичних дела је крајње непримерена, и неопходно ју је што пре отклонити наредним изменама прописа.

Уочени су и пропусти приликом сачињавања документације којом се констатује сагласност особа са менталним сметњама на стационарно лечење у психијатријским болницама. Наведене сагласности углавном нису сачињене у складу са важећим прописима, а смештање тих особа у закључаним просторијама или њихово везивање доводе у сумњу аутентичност њиховог пристанка. У прилогу наведеном говори и искрено објашњење једног од лекара да се у документацији често нетачно приказује да су пацијенти дали сагласност на лечење да би се избегле формалности око присилног задржавања.

Проблем поступања према душевно оболелим особама у психијатријским болницама и установама социјалне заштите стационарног типа је учестала појава њиховог физичког спутавања. Везивање је по важећим стандардима и препорукама последње средство које треба користити за обуздавање ментално оболелих који испољавају агресивно понашање према себи и/или околини. Допуштено је само у посебно одређеним случајевима за које постоје јасни медицински докази да контрола агесије није могла бити успостављена на ниједан други медицински оправдан начин. Оно мора бити временски ограничено, а тим Заштитника грађана је у протеклим

---

³² Препорука Заштитника грађана 12-3698/11

³³ Закон о ванпарничном поступку и Закон о здравственој заштити

посетама затекао лица која су била везана и преко 10 сати. Физички спутана лица морају бити надгледана, а у постојећим евиденцијама нису уочене белешке о њиховом периодичном одвезивању, нити надзирању од стране лекара. Везивање мора бити изведено одговарајућим наменским затегама, а не приручним средствима, као што су платнене траке или конопци.

У установама које је у протеклом периоду обишао тим Заштитника грађана уочени су изузетно лоши смештајни услови. Објекти у којима су смештене особе са менталним потешкоћама су углавном стари, руинирани, неокречени, често влажни. Мокри чворови су већином у веома лошем стању, влажни. У просторијама је углавном приметан непријатан мирис. Лоши смештајни услови подједнако погађају и медицинско особље.

Запослени у установама социјалне заштите стационарног типа указују да се велики број корисника неоправдано задржава у тим установама, и то искључиво што не постоје услови за њихово социјално збрињавање ван установа, тако да психијатријске болнице у великој мери представљају социјалне установе. Наиме, по њиховим речима честа је појава задржавања ментално оболелих у болницама без медицинских индикација. По наводима лекара акутно стање тих ментално оболелих особа није толико озбиљно да захтева лечење и смештање у психијатријску болницу, већ се у њима задржавају из социјалних разлога, нпр. јер немају блиске сроднике, или ако их имају њихови сродници нису заинтересовани да им пруже потребну негу и пажњу, или би то хтели али немају објективних могућности за то.

Република Србија мора у наредном периоду да без одлагања развије систем пружања здравствене и социјалне заштите на локалном нивоу за лица којима је престала потреба лечења, односно смештања у психијатријским болницама и установама социјалне заштите стационарног типа.

Заштитник грађана је става да је споран пристанак старалаца особа лишених пословне способности по ком се та лица смештају у психијатријске болнице и установе социјалне заштите стационарног типа, и тиме се стављају у положај лица лишених слободе.

Проблем представља и ограничење слободе кретања старих лица смештених у јавним и приватним установама, забраном напуштања установе, закључавањем у спаваоници и сл. Евентуална сагласност породице, лична сагласност, па ни сагласност старатеља лица које је лишено пословне способности, не представља правни основ за трајно држање тих лица у закључаном простору, односно у условима лишења слободе. Уз сво разумевање потребе да се у одређеним околностима поједине старије особе, у њиховом најбољем интересу, задржавају у тим установама, мора се констатовати правна неуређеност такве ситуације и потреба да се она уреди.